

Review-essay: To vægtige bøger

– en genudgivet klassiker og en ny – om ret og retssociologi

Jørgen Dalberg-Larsen, dr.jur., professor emeritus, Aarhus Universitet,
jdl@jura.au.dk

Review af:

Alf Ross (1953. 2. udg. 2013 med
introduktion af Jakob v. H. Holtermann),
Om ret og retfærdighed,
København: Hans Reitzels Forlag, 478 sider.

Ole Hammerslev og Mikael Rask Madsen,
red. (2013),
Retssociologi.
Klassiske og moderne perspektiver,
København: Hans Reitzels Forlag, 891 sider.

2013 har betydet udgivelsen af to væsentlige
retsteoretiske bøger af interesse også langt
uden for den juridiske profession. Begge bøger
er udgivet af Hans Reitzels Forlag, der
ellers ikke normalt markerer sig på det juri-
diske felt.

Den ene af bøgerne er en genudgivelse af en
retsfilosofisk klassiker både nationalt og in-
ternationalt, nemlig Alf Ross' *Om ret og ret-
færdighed* fra 1953 med en introduktion af en
ung retsfilosof.

Den anden er en særdeles omfangsrig bog om
faget retssociologi, der dels kan ses som en
markering af fagets nuværende status som et
centralt bindeled mellem retsvidenskab og de
øvrige samfundsvidenskaber og dels som en

redegørelse for fagets udvikling fra slutnin-
gen af det 19. århundrede og frem.

I denne anledning kan der være god grund
til at se på de grundlæggende retsfilosofiske
tanker i bogen *Om ret og retfærdighed* og
dennes betydning for den efterfølgende rets-
teoretiske debat. Dette er emnet for det føl-
gende afsnit.

Men bogen er ikke mindst interessant, fordi
der lægges helt afgørende vægt på netop rets-
sociologien som en vigtig del af den samlede
retsvidenskab. Denne mindre kendte side af
bogen fra 1953 behandles i næste afsnit.

Herefter omtales den nye bog om faget rets-
sociologi både for at forstå den så at sige på
egne præmisser og for at se den ud fra de
ideer om faget retssociologi, som Ross for-
mulerede for 60 år siden.

Om ret og retfærdighed

Bogen *Om ret og retfærdighed* blev oprinde-
ligt skrevet som lærebog i faget retslære for
de jurastuderende ved Københavns Universi-
tet, og den blev i et par årtier læst af særdeles
mange jurastuderende. Den er i modsætning
til Ross' ungdomsværker meget velskrevet og
undertiden ligefrem morsom, men bestemt
ikke letlæst. Men den gav de teoretisk inter-

esserede studerende en stor oplevelse inden for et studium, hvor lærebøgerne normalt ikke er særligt teoretisk avancerede.

I forordet til bogen understreger Ross de grundsynspunkter, han ser som de bærende i bogen. Og det mest afgørende er en antime- tafysisk indstilling med et krav om, at rets- videnskaben bør opbygges som en erfarings- videnskab efter samme grundprincipper som andre moderne videnskaber.

Ross havde på dette tidspunkt skiftet sit tid- ligere filosofiske og videnskabsteoretiske grundlag ud med den logiske positivisme, og dette førte til et nyt sandhedskriterium for alle videnskabelige påstande, også de juridi- ske. Det afgørende er herefter, at man præcist kan angive, hvad der skal til, for at en påstand kan betragtes som sand. Han indfører altså som det afgørende en bestemt verifikations- procedure, og der lægges afgørende vægt på, at verifikationen kan ske på et rent empirisk grundlag af samme art som naturvidenska- bernes eksperimenter.

Eftersom Ross primært er optaget af at på- vise retsdogmatikkens videnskabelighed, bliver det særligt påstande om gældende ret, han interesserer sig for. Og han formulerer i denne bog sin senere så berømte – eller be- rygtede – tese om, at påstande om gældende ret må opfattes som teser om fremtidig dom- meradfærd. Og den basale forklaring på, hvorfor dommerne dømmes, som de gør, på en nogenlunde ensartet og dermed forudsige- lig måde, er, at de er »besjælet« af en fæl- les dommerideologi. Påstande om gældende ret indeholder således to komponenter – en adfærdsmæssig og en ideologisk – og Ross' retslære kan derfor opfattes som en syntese af noget ideologisk og noget behavioristisk, hvorved han tager afstand fra det rent beha- vioristiske eller rent »sociologiske« på det dogmatiske område.

Hvad angår det nærmere indhold af dommer-

ideologien, så svarer det i hovedtræk til den almindeligt accepterede retskildelære om de forskellige kilder til retten, såsom lovgivning og præjudikater. Men disse retskilder opfattes nu blot på en helt ny måde som eksisterende alene i dommernes bevidsthed.

Denne hypotese- eller prognoseteori er utvivlsomt det element i Ross' samlede rets- filosofi, han er blevet mest kendt for. Men bogen beskæftiger sig med mange andre em- ner og bærer præg af hans store overblik over retsfilosofiens udvikling og de forskellige problemstillinger, som faget har været opta- get af. Den indeholder således lange afsnit om naturretens historie og om juridisk meto- de, hvad der egentlig kan undre lidt, eftersom Ross selv angiver, at retsfilosofiens genstand slet ikke er retten, men retsvidenskaben, idet al egentlig filosofi er at opfatte som en art vi- denskabslogik. Men det tager han heldigvis selv ikke særligt bogstaveligt.

Endnu et gennemgående træk ved bogen, som den senere er blevet kritiseret særdeles stærkt for, er dens totale afvisning af alle vurderende, normative udsagn inden for rets- videnskaben. Ross mener altså i princippet, at enhver tolkning af retten, der ikke kun opfattes som en prognose af fremtidig dom- meradfærd, må være bandlyst. Den meget al- mindelige opfattelse af retsvidenskaben som en speciel normativ form for videnskab ligger altså Ross uhyre fjernt, både i denne bog og i hans tidligere skrifter.

Jeg er helt enig med forfatteren til bogens nye introduktion, Jakob Holtermann, i, at bogen er et hovedværk i dansk retsvidenskab, og at det er på høje tid, at den genudgives, efter at den i årtier har været næsten umulig at opdri- ve i antikvariatene. Og man kan anføre flere grunde til, at denne genudgivelse må hilses velkommen.

For det første er det næsten umuligt at for- stå størsteparten af den danske retsfilosofi fra

1960'erne og frem uden at kende lidt til Ross og specielt den foreliggende bog. For hovedindholdet i de fleste retsfilosofiske skrifter har reelt været en grundlæggende kritik af Ross' form for retsfilosofi, enten således at man alene har kritiseret Ross, eller man har brugt kritikken af Ross som afsæt for formuleringen af nye opfattelser (Dalberg-Larsen, 2006: 85-132). Denne udvikling tager især fart i 1970'erne, kort efter at Ross er gået på pension i 1969, og den præger ikke blot hans efterfølger som professor i retslære, Preben Stuer Lauridsen, men også en række andre, der i øvrigt bekender sig til vidt forskellige former for retsfilosofi, spændende fra hermeneutiske tankebaner til marxisme og moderne analytisk filosofi. Og fra 1990'erne finder man endog blandt Ross' kritikere nye tilhængere af den for Ross særligt kritisable form for retstænkning, nemlig den naturretlige.

Efter min opfattelse har der været noget provinsielt og ukonstruktivt ved dette konstante fokus på en kritik af Ross, specielt ved Københavns Universitet. Men det har altså været en kendsgerning, der heldigvis ikke gør sig så meget gældende i de seneste år.

For det andet er Ross ikke blot et stort navn i dansk retsfilosofi. Han er faktisk også en vigtig skikkelse i international retsfilosofi, idet hans skrifter, herunder *Om ret og retfærdighed*, er oversat til mange forskellige sprog, og af mange er blevet betragtet som højdepunktet i det 20. århundredes retsfilosofi.

Ross er især blevet betragtet som en fremtrædende repræsentant for den skandinaviske realisme – en retning inden for retsfilosofien, der ellers især er repræsenteret i Sverige. Men han er også kendt som en selvstændig retsfilosof, der har haft og fortsat har mange tilhængere rundt omkring i verden, ikke mindst i Sydeuropa og Sydamerika, hvor man har opfattet ham som en gavnlig modvægt til den dominerende form for naturretstænkning, der

ofte tillige har fungeret som en legitimation af de herskende udemokratiske tilstande.

Endelig er netop bogen *Om ret og retfærdighed* stadig en fornøjelse at læse. Den er også i stilistisk henseende særdeles vellykket. Man kan nok sige, at den i kraft af sit logisk-positivistiske udgangspunkt kan betragtes som noget forældet. Men desuagtet står mange af Ross' analyser fortsat som fremragende eksempler på stringente, logisk sammenhængende tankerækker, der ikke står og falder med det filosofiske udgangspunkt, og derfor er der afgørende forskel på at læse Ross selv og at få hans synspunkter refereret af andre. Og med denne udgivelse bliver det muligt for mange nye læsere at få adgang til Ross' egen formulering af sine synspunkter.

Om Ross og retssociologien

Efter min opfattelse er et hovedproblem i Ross' retsfilosofi, som den ovenfor er skitseret, at han lægger så afgørende vægt på at videnskabeliggøre netop påstande om gældende ret i sin teori om retsvidenskabens karakter. For netop påstande om gældende ret er meget ofte ganske uproblematisk at forholde sig til, fordi sandhedskriterierne i praksis er så oplagte. Men for Ross har det altså været meget afgørende at nytolke netop den dominerende form for retsvidenskab, nemlig retsdogmatikken. Og det er netop denne omtolkning, som så mange har hæftet sig ved, og som mange har kritiseret.

Men bogen indeholder som sagt mange andre emner og analyserer andre spændende problemstillinger. Og en ret upåagtet side af bogen er, at den faktisk repræsenterer et nyt og frugtbart syn på den samlede retsvidenskab. Retsvidenskaben er nemlig ifølge Ross ikke alene retsdogmatik. Den er i lige så høj grad retssociologi. Den samlede retsvidenskab består altså af to lige vigtige dele, der må ses som stående i et tæt indre afhængighedsforhold. Retsdogmatikkens emne er retsnormerne, hvorimod retssociologien studerer retten

i det virkelige liv, og det vil især sige adfærd på retligt relevante områder og ikke mindst årsagerne til denne adfærd (Dalberg-Larsen, 2005).

For Ross er retsdogmatikkens genstand nok formelt set normer og normativ ideologi, men disse normer og denne ideologi er reelt set abstrakte udtryk for en bagvedliggende social realitet, som det er retssociologiens opgave at udrede.

Ross' meget positive vurdering af retssociologiens store betydning inden for den samlede retsvidenskab var noget afgørende nyt og noget, der utvivlsomt bidrog til at give faget et løft ikke mindst hos jurister. Og det blev da også netop nogle unge juridisk uddannede retsvidenskabsmænd, der i de følgende år kom til at udvikle faget her i Norden, og disse pionerer inden for faget henviste ofte til Ross, når fagets problemstillinger skulle skitseres. En af dem, nordmanden Vilhelm Aubert, var allerede startet på sit retssociologiske forfatterskab nogle år før 1953. Blandt dem, der lidt senere kom til, kan nævnes danskerne Verner Goldschmidt og Agnete Weis Bentzon samt svenskeren Per Stjernquist.

Ross' betydning for faget retssociologi her i Norden samt også internationalt bestod ikke alene i at anvise det en central placering inden for den samlede retsvidenskab. Han kom herudover bl.a. til at præge faget på to væsentlige punkter.

Det første angår studiet af dommeradfærd. Dette emne havde allerede optaget amerikansk retsteori i mange år, og Ross' særlige bidrag var tesen om den fælles dommerideologi som noget, der kunne forklare den relativt store enighed i fastlæggelsen af gældende ret. Amerikanerne havde derimod mest betonet de store individuelle forskelle mellem dommerne.

Det andet punkt angår Ross' bestemmelse af

faget retspolitik som anvendt retssociologi. Han afviste som nævnt enhver form for vurderende udsagn i retsvidenskaben og dermed de hidtidige former for retspolitiske analyser. Men han slog til lyd for, at retssociologien kunne danne fagligt udgangspunkt for en retspolitik, der består i at anvise politikerne de rette retlige midler til at påvirke borgernes adfærd i den ønskede retning. Og denne opfattelse af faget har faktisk haft en betydelig gennemslagskraft.

Retssociologi. Klassiske og moderne perspektiver

Den nye bog om faget retssociologi er et meget omfangsrigt værk, der omfatter 20 kapitler skrevet af retssociologer fra Danmark, Norge og Sverige samt et antal tekster, oftest oversat fra engelsk, tysk eller fransk, der indeholder centrale udvalg af internationale retssociologers værker til belysning af emnerne i de enkelte kapitler.

Bogen har en klar nordisk orientering, hvad der er meget velbegrunderet, eftersom nordisk retssociologi lige fra starten har været præget af et stærkt samarbejde landene imellem. Det viser sig ikke blot ved sammensætningen af forfatterkredsen, men også derved at man i to kapitler finder en fin oversigt over henholdsvis klassisk og nyere retssociologi repræsenteret af personer som de førnævnte Aubert og Stjernquist.

Bogen indledes med en introduktion forfattet af de to redaktører, der giver en god oversigt over fagets udvikling og genstandsfelter, og som helt på linje med Alf Ross og med henvisninger til ham understreger fagets store betydning inden for den samlede retsvidenskab. Herefter følger et kapitel om den tidlige retssociologi fra omkring år 1900 med juristen Eugen Ehrlich fra Østrig-Ungarn som den centrale skikkelse.

Kapitlerne 5 til 11 har som udgangspunkter nogle centrale personer og retninger inden

for den generelle sociologi, og der ses på den retssociologiske betydning af disse personer og retninger. Man kan også sige, at disse kapitler understreger den tætte sammenhæng mellem retssociologi og generel sociologi. Her analyseres marxistisk og funktionalistisk retssociologi samt inspirationen fra Max Weber, Habermas, Luhmann, Bourdieu og Foucault.

Så følger yderligere nogle teoretisk orienterede kapitler om nyere tysk retssociologi, mikrosociologi, retsantropologi og feministisk retssociologi. Og der sluttes af med fem kapitler, der ikke tager udgangspunkt i bestemte teorier, men derimod i nogle konkrete emneområder, som teorier så anvendes i forhold til. Det drejer sig om den juridiske profession, domstolene, lovgivningsmagten, den offentlige forvaltning samt kriminalitet og straf.

Bogen kommer alt i alt godt rundt omkring faget og giver en god præsentation af de vigtigste teorier fra fortid og nutid. Og det betones med rette, at også de gamle teorier fortsat spiller en vigtig rolle som inspiration for mange unge retssociologer.

Dér, hvor bogen har sine begrænsninger, er især ved, at den empiriske side af faget, dvs. de mange enkelte undersøgelser og de metoder, der her er anvendt, ikke spiller nogen afgørende rolle, hvad der åbent erkendes af bogens redaktører. Man har dog i de enkelte kapitler ofte bestræbt sig på også at omtale de empiriske undersøgelser, som er foretaget med udgangspunkt i de forskellige teoridannelser.

Hvis hovedvægten var lagt på en præsentation af de teorier, som er almindeligt anerkendte inden for den generelle sociologi, ville det have givet et skævt billede af den eksisterende retssociologi som et fag uden større selvstændig teoriudvikling. Men sådan er det heldigvis ikke. For de mange retssociologer, der har udformet deres teorier med

særligt henblik på at forstå og forklare netop de retlige fænomener, er der særligt fokus på i mange af bogens kapitler. Her kan bl.a. nævnes kapitlerne om den tidlige og den nordiske retssociologi, men også kapitlerne om tysk retssociologi med særlig omtale af den i nutiden toneangivende tyske retslæreteoretiker Gunther Teubner og om retsantropologi med portugiseren Boaventura Santos som en central skikkelse.

Man kunne til slut spørge sig selv om, hvad Alf Ross mon ville have ment om den nye bog. Jeg er ikke i tvivl om, at han overordnet set ville have været meget positivt indstillet over for initiativet, men heller ikke om, at han ville have forholdt sig negativt over for størsteparten af bogen. Ross var nemlig som behaviorist uhyre skeptisk over for teorier på makroniveau, og han formulerede i Om ret og retfærdighed en skarp kritik af bl.a. marxisme og Durkheims form for funktionalisme, som han opfattede som rendyrket idealisme på linje med den foragtede naturret. Og hvad angår den tyskfødte retssociolog Theodor Geiger, som omtales i kapitlet om klassisk nordisk retssociologi, så var Ross bestemt ikke tilfreds med Geigers analyse af retsbegrebet, der havde den fejl, at den manglede den ideologiske komponent i retten. Det var ifølge Ross acceptabelt inden for sociologien med en retsopfattelse, der alene angår noget adfærdsmæssigt, men at man, som Geiger mente det, kunne anvende en sådan retsbestemmelse helt generelt, tydede på en fundamental mangel på indsigt i retsdogmatikkens og dermed den juridiske tænknings egenart. Geiger er blot én ud af utallige retsteoretikere, der er blevet udsat for Ross' ætsende kritik, hvad der forekommer lidt ejendommeligt, fordi der ret beset er meget store lighedspunkter i deres syn på rettens karakter.

Det er nok nærmest kapitlet om rettens mikrosociologi, som kunne tænkes at falde i hans smag, selvom det bestemt ikke er orienteret mod den logiske positivisme.

Nogle afsluttende bemærkninger

Jeg har kendt bogen *Om ret og retfærdighed* helt tilbage fra min studietid i begyndelsen af 1960'erne og har i 1967-68 undervist i den sammen med Alf Ross selv, da jeg som ung jurist studerede retsfilosofi med ham som vejleder i hans sidste år som professor i faget. Dengang var jeg ikke særligt begejstret for bogen, da jeg var tilhænger af den mere tidsvarende engelske retsfilosof H.L.A. Harts syn på retsbegrebet, som det er formuleret i bogen *The Concept of Law* fra 1961.

Men som årene er gået, har jeg i stigende grad fået øjnene op for dens kvaliteter og betragter den som sagt i dag som en klassiker og et højdepunkt i dansk retsvidenskab.

Jeg mener i øvrigt også, at synet på Alf Ross så småt er ved at vende også herhjemme. At han hele tiden har været et stort navn internationalt, har jeg kunnet konstatere, når jeg til internationale kongresser har præsenteret mig som elev af Ross, hvad der ofte vakte større interesse, end hvad jeg selv kunne præstere.

Men også herhjemme er en positiv interesse for Ross som sagt nok blevet mere udbredt i de senere år. Det har bl.a. manifesteret sig ved genudgivelser af nogle af hans centrale afhandlinger og ved Jens Evalds store biografi om Ross, der udkom for et par år siden (Evald, 2010). Men det har også vist sig derudover, at flere unge retsteoretikere har kunnet

finde inspiration hos ham til at forny det eksisterende syn på ret og retsvidenskab i stedet for som før primært at bruge ham som prygelknabe. Dette fremgår klart af introduktionen til den nye udgave af *Om ret og retfærdighed*.

Hvis man skal pege på ét punkt, hvor Ross' syn på ret og retsvidenskab virker særligt forældet, så er det efter min vurdering måske ikke så meget i hans filosofiske udgangspunkt, som det ligger i, at retsforholdene er blevet så radikalt forandrede i de seneste årtier som følge af den markante globaliserings-tendens. Og det betyder bl.a., at den fælles (danske) dommerideologi som udgangspunkt for udsagn om gældende ret forekommer stadig mere virkelighedsfjern. Dette kan man naturligvis ikke bebrejde Ross, og det rammer ham på linje med så mange andre fra den nære og fjerne fortid.

Og eftersom den nye bog om retssociologi i mange af kapitlerne indeholder gode analyser af de nye globaliseringstendenser, er det endnu en grund til at læse den.

Referencer

- Dalberg-Larsen, Jørgen (2006), *Dansk retsfilosofi*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
Dalberg-Larsen, Jørgen (2005), »Alf Ross and the Sociology of Law«, *Scandinavian Studies in Law*, 48: 39-50.
Evald, Jens (2010), *Alf Ross – Et liv*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.